

De vrijmetselarij: Adam of bouwgildes

John van Schaik (2016)

Inleiding

Wanneer je een vrijmetselaar vraagt wat de voorsprong is van de vrijmetselarij, zal hij antwoorden: de middeleeuwse bouwgildes.¹ De geestelijke vaders van de vrijmetselarij – Theophilus Desaguliers (1683-1644) en James Anderson (1680-1739) – zouden de tekenen des tijds goed hebben verstaan ‘toen ze een inwijdingsgenootschap creëerden, waarin ze tolerantie en individuele zedelijke vorming in het licht der rede centraal stelden’.² Nu is het vreemde dat beide, de bouwgildes en het licht der rede, helemaal niet centraal staan in de oorspronkelijke *Constitutie* van Desaguliers en Anderson uit 1723. Volgens de *Constitutie* is de oorsprong van de vrijmetselarij nota bene bij Adam te vinden. En het doel van de drie-graden inwijding is niet het licht der rede, maar het terugvinden van het verloren meesterwoord.

De oorsprongsmythe van de *Constitutie*

Volgens de oorsprongsmythe van de *Constitutie* is Adam de eerste vrijmetselaar. En dan volgt een lange opsomming van de geschiedenis van de Master-Masons. Waaronder Mozes, koning Salomon en zijn bouwmeester Hiram Abiff en zo via de Romeinse bouwheer Vitruvius en de Grand-Master keizer Augustus komt de ‘Science Geometry’ bij Karel Martel terecht die de *craft* doorgeeft naar Engeland. Ook Willem de veroveraar brengt vervolgens de ‘Gothic Masonry’ naar Engeland. De Royal Art van de ‘Gothic Buildings’ is slechts één schakel in een lange reeks van doorgevingen van de ‘Masonic Tradition’. Misschien wordt bij de ‘Gothic Buildings’ verwezen naar de middeleeuwse bouwgildes. In de *Constitutie* van Anderson volgt dan een inlassing van de zogenaamde ‘York-legende’. Dat gaat zo: Via koning Athelstan – de eerste ‘echte’ koning van Engeland – komt de vrijmetselarij bij zijn broer, prins Edwin. Edwin zou in 926 in York de eerste Grand Lodge hebben gesticht, inclusief een *Constitutie*. Het gaat hier om de ‘working Masons’ of de operationele vrijmetselaars. En zo is er een eeuwenlange schotse vrijmetselarij.

Rond 1600 wordt de vrijmetselarij speculatief. En esoterisch.³ Dat gebeurt in de tijd dat koning James VI (1566-1625) van Schotland ook koning van Engeland – als James I – wordt in 1603. Pas nu kan de keten historisch worden geverifieerd. James I (Jacobus I) is een

1. *De traditionele en universele vrijmetselarij*, uitgave RGLB, Brussel, blz. 27.

2. W.F.M. van de Sande, ‘Koninklijke Kunst in een republieks tijdperk: 1734-1815’, in: W.F.M. van de Sande en M.J.M. de Haan (red.), *Vrijmetselaren: 250 jaar en meer*, Den Haag 2006, blz. 18-19.

3. *DGWE*, lemma Freemasonry, blz. 384.

'Mason King'. Koning James I wordt daadwerkelijk geïnitieerd in Loge van *Scoon and Perth* in 1601, 35 jaar oud.⁴ Al wordt dit ook wel betwist.

Met veel enthousiasme – zo lijkt het wel – vertellen de auteurs van de *Constitutie* over de grote bouwactiviteiten in Engeland onder leiding van de grote Master-Mason Inigo Jones (1573-1652) die onder meer White-Hall bouwt. De opvolger van James I, Charles I (Karel I), komt in 1649 ongelukkig aan zijn einde tijdens de *civil war*: hij wordt onthoofd. Wanneer het koningshuis bij het einde van de *civil war* in 1660 terug kan keren onder koning Charles II (1630-1685) floreert de vrijmetselarij. En zo komt 1717 in beeld wanneer de Grand Lodge in London wordt opgericht.

Uit deze samenvatting van de *Constitutie* valt op dat de stichters in 1717 van mening zijn dat de vrijmetselarij veel ouder is dan de middeleeuwse bouw gildes. De middeleeuwse bouw gildes spelen nauwelijks een rol!

Hiramic myth en Tempellegende

Een mythische oorsprong die begint bij Hiram Abiff heeft heel wat betere papieren. Vooral wanneer we de Meestergraad erbij betrekken. De speculatieve vrijmetselarij baseert zich in hoge mate op de tempel van Salomon en de bouwmeester Hiram Abiff. In grote lijnen volgt de vrijmetselarij de verhalen over de bouw van de tempel van Salomon zoals wordt verteld in het Oude Testament, 1 Koningen hoofdstukken 5, 6 en 7 en 2 Kronieken 2,3 en 4. Er is echter in de meestergraad één belangrijk verschil ten opzichte van de Tenach en dat is dat in de meestergraad Hiram wordt vermoord en weer opstaat. Deze toevoeging is gebaseerd op de zogenaamde Hiram-mythe. In Engeland bekend als de *Hiramic myth* en op het vasteland als de *Tempellegende*.⁵ De Engelse versie is de kortste. We kennen deze versie alleen uit de Meestergraad. In de hogere graden van de Schotse ritus (vierde tot veertiende graad) worden meer elementen toegevoegd. De Tempellegende is het langst. Op de vraag welke versie het meest origineel is, is het antwoord nog altijd niet gegeven.⁶

Speculatief én esoterisch

De connectie Hiram + vrijmetselarij is niet nieuw. Dat komt al voor in het zogenaamde *Inigo Jones Manuscript*, gedateerd in 1607 of 1655. In dit *Manuscript* vinden de vier kinderen van Lamech (Gen. 4:17-22) de zeven vrije kunsten uit, waarvan de geometrie de belangrijkste is. Zij weten dat God de zondvloed zal zenden en dus graveren ze de *Sciences* op twee pilaren. Een van de pilaren komt in het bezit van Hermes Trismegistos, de koning van Egypte. Ook Hiram Abiff heeft de *craft*. Dan volgt het *Manuscript* tamelijk getrouw de afstamming in de

4

. *History of the Masonic Lodge of Scoon and Perth No. 3 (The Lodge of Scone)*, D. Crawdord Smith. Perth: Cowan & Co., Limited, 1898, blz. 45, 49

5. Ch. W. Heckethorn, *Geheime Gesellschaften, Geheimbünde und Geheimlehren*, Leipzig 1900.

6

. D. Knoop & G.P. Jones, *The Genesis of Freemasonry*, London 1978 (1947), blz.

Constitutie van Anderson.⁷ Dat Hermes Trismegistos hier in de afstammingslijn is opgenomen wijst op esoterische invloed.⁸ Hermes komt ook voor in een nog oudere Charge, namelijk het befaamde *Cooke-Manuscript* dat wordt gedateerd rond 1410. Hiram komt hierin niet voor, tenzij ‘de zoon van de koning van Tyre’ verwijst naar Hiram. Hermes komt wel voor in het *Cooke-Manuscript*. Net als in het *Inigo Jones Manuscript* is Hermes in het bezit van één van de twee pilaren en Pythagoras is in het bezit van de andere pilaar. Opvallend is dat in het *Cooke-Manuscript* de tempel van Salomon maar terloops wordt genoemd.⁹

In een Old Charge dat kort voor het *Inigo Jones Manuscript* is opgesteld, *The York No. 1 Manuscript* uit 1600 wordt Hiram voor het eerst genoemd. En we komen in *The York No. 1* voor het eerst de term *Freemason* tegen. Dit wijst uiteraard op de speculatieve vrijmetselarij:

Good Brethren and Fellows, our purpose is to tell you how and in what manner this worthy Science of Masonry was first begun and afterwards how it was found and maintained by worthy Kings and princes, and many other worshipful men. And also, to those that are here, we will declare the Charges that belong to every Free Mason to keep sure in good faith; and therefore take good heed to this, for it is an ancient Science that is worthy of being kept, for it is a worthy Craft; and is one of the seven liberal Sciences.¹⁰

De ‘Wetenschap van de Metselarij’ of the ‘craft’ bestaat uit de zeven vrije kunsten onder leiding van geometrie én die ‘Ancient Science’ wordt genoemd. Het belang hiervan volgt hierna.

Afdaling in de aarde

In de Tempellegende giet Hiram een ‘Zee’. Dat is het bronzen waterbekken zoals in 1Kon. 7:23-48 wordt beschreven. Maar in de Tempellegende mislukt het gieten van de Zee omdat de drie gezellen die Hiram haten voorkomen dat het bronzen mengsel kan stollen. Het gevolg is dat het ‘vuurwater’ alle kanten uitstroomt waardoor veel mensen omkomen. Hiram is ten einde raad. Dan verschijnt hem zijn vader Tubal-Kaïn in een visioen. Die zegt Hiram dat hij doorheen het vuur moet afdalen naar het middelpunt van de aarde. Daar ontmoet hij zijn oervader Kaïn. Kaïn geeft hem zijn hamer waarmee Hiram in is staat de ‘Zee’ te herstellen. De afdaling van Hiram naar het middelpunt van de aarde komt in de Meestergraad niet voor. Maar wel bij de eerste graad! Voorafgaand aan de eigenlijke leerlinggraad moet de kandidaat afdalen in de kamer der overpeinzing. Daar treft de kandidaat de bekende attributen aan:

7. www.theoldcharges.com, hfd. 17.

8

. J. Slavenburg, *De hermetische schakel*, Deventer 2003; J. van Schaik e.a., *De Hermetische Code*, Deventer 2006.

9

. Slavenburg, blz. 270-283.

10. www.theoldcharges.com, hfd. 15.

doodshoofd, zandloper en kaarsen. Tekenen van de vergankelijkheid des bestaans. Maar ook leest hij de spreuk: *visita interiora terrae rectificandoque invenies occultam lapidem* (bezoek het binnenste der aarde en door rectificatie zult ge de verborgen steen vinden).¹¹ Meestal afgekort met V.I.T.R.I.O.L. Vrijmetselaars doen veel moeite om deze symboliek binnen de gangbare christelijke traditie te plaatsen. Maar daar hoort dit helemaal niet thuis: de spreuk is voor 100% afkomstig uit de christelijk-alchemistische traditie.¹² Vitriol is namelijk de occulte naam voor de chemische groep der sulfaten, zoals zwavelzuur. Zwavelzuur is voor de alchemisten bijzonder interessant omdat het andere stoffen oplost.

Margaret en William Cavendish

In een 'fancie' van de Engelse Margaret Cavendish (1623-1673) komen we de afdaling naar het centrum van de aarde ook tegen. Margaret en haar man William wonen van 1648 tot 1660 als vluchtelingen in het Rubenshuis in Antwerpen. In Antwerpen schrijft ze *The Travelling Spirit*. Met behulp van een heks en van opium komt de geest in *The Travelling Spirit* na een lange reis in het binnenste van de aarde. Daar ontmoet de Spirit een oude man die het eeuwige leven heeft. Het is Alchemy zelf die in staat is om alle natuurprocessen te transmuteren.¹³

William Cavendish (1592-1676) is de rechterhand van koning James I van Engeland. Cavendish is ook de mecenas van de toneelschrijver Ben Jonson, een collega van Shakespeare. In opdracht van Cavendish schrijft Jonson in 1634 een *masque* dat wordt opgevoerd op 30 juli 1634 in Welbeck Castles (het estate van Cavendish). De titel is *Love's Welcome at Bolsover*. In het spel, na het banquet, worden de koning en koningin vermaakt met een 'dans van de mechanici'. Als eerste komt Coronel Vitruvius binnen, hij nodigt de spelers uit te dansen. Een van de spelers is 'Master Maul our free-mason' – Maul is Engels voor 'grote hamer'. Na de dans spreekt Coronel Vitruvius:

Goed gedaan, mijn musikanten, aritmetici, geometrische spelers! Of beter, mijn ware mathematische jongens! Het spel wordt gedragen door getal, gewicht en maat, alsof alle luchten (*Airs*) in harmonie waren en de figuren in goed getimde proportie'.

De kennelijke choreograaf ondertekent met Iniquo Vitruvius.¹⁴ Dit is uitermate interessant, want Iniquo Vitruvius is Inigo Jones (1573-1652) die wordt genoemd in de afstammingslijn in de *Constitutie van Anderson*. Evenals Vitruvius. Jonson werkt veel samen met Inigo Jones. Men kan aannemen dat Ben Jonson een (vroeg) speculatieve vrijmetselaar is. In 1618 woont hij een jaar in Edinburgh, Schotland. Het is gedocumenteerd dat er reeds in 1599 een loge is in Edinburgh. In Schotland woont Jonson samen met Francis Bacon (1561-1626). Jonson

11. P. van Brabant, *In het hart van de loge. Riten, symbolen en inwijdingen*, Antwerpen/Baarn 1995, blz. 62.

12

. Van Brabant, blz. 62.

13. M. Cavendish, *Natures picture drawn by fancies pencil to the life being several feigned stories, comical, tragical, tragi-comical, poetical, romanical, philosophical, historical, and moral : some in verse, some in prose, some mixt, and some by dialogues*.

14. W. Gifford, B. Jonson, *The Works: In 9 Volumes*, Vol. 8, London 1816, blz. 143.

helpt Bacon met de vertaling van diens Latijnse werken in het Engels.¹⁵ Het heeft er alles schijn van dat Bacon bekend is met de rozenkruisers.¹⁶ Een van de bekendste toneelstukken van Jonson is *The Alchemist* dat voor het eerst wordt opgevoerd door The King's Man (het theatergezelschap van Shakespeare) in 1610. Het is een satirische komedie waarin een der hoofdpersonen, Subtle, zich voordoeft als een alchemist. Subtle behoort tot een groepje bedriegers die vele goedgegelovigen bedriegen. Waaronder de calvinistische ouderling Ananias in Amsterdam. Ananias wil in het bezit komen van de Steen der Wijzen, maar hij wordt natuurlijk bedrogen.¹⁷

William Shakespeare

Wanneer we Jonson noemen, kunnen we niet om de vraag heen of William Shakespeare (1564-1616) reeds een speculatief vrijmetselaar was? Daar is eindeloos over gespeculeerd. Gezien de beroemde *Marshall Engraving* – een portret van Shakespeare – , zou je het denken. Op de afbeelding is Shakespeare te zien met een witte handschoen en een acaciataak. William Marshall (ca. 1617-1649) maakt in 1640 dit portret voor de uitgave – door Ben Jonson – van de sonetten van Shakespeare. Daarmee is nog niets gezegd, hooguit dat Shakespeare in 1640 wordt afgebeeld met symbolen van de speculatieve vrijmetselarij. Francis Yates laat in haar boek *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age*¹⁸ zien hoezeer vooral de latere werken van Shakespeare gekenmerkt worden door – wat Yates noemt – de ‘occulte filosofie’. Shakespeare's werken zitten vol alchemistische en kabbalistische beeldtaal. We hoeven alleen maar te denken aan de *magus* Prospero uit *The Tempest*. De volledige titel is *The Tempest, or the Enchanted Island. A Comedy*. Het spel speelt zich af op een betoverd eiland, waar Prospero heerst door middel van zijn magie.

Onder vrijmetselaars is het een soort van sport om in de werken van Shakespeare vermeende vrijmetselaarsymbolen te vinden. Zie internet waar menig bouwstuk aan deze sport wordt gewijd. Het lijkt mij wat ver en anachronistisch gezocht. Maar wat we wel dankzij Shakespeare kunnen zien is dat in zijn tijd – rond 1600 – de beeldtaal van de magie, het occultisme én de (latere) vrijmetselarij niet veel van elkaar verschillen.

De rozenkruisers

Ben Jonson is goed op de hoogte van de rozenkruisers-euforie in Europa. Tussen 1614 en 1616 schrijft een Duitse groep esoterici drie zogenaamde rozenkruisergeschriften: de *Fama Fraternitatis*, de *Confessio Fraternitatis* en de *Chymische Hochzeit Christian Rosenkreutz*. In de *Fama* en de *Confessio* roepen de broeders van het rozenkruis op tot een algemene

15

. E. D. Johnson, 'Francis Bacon and Ben Jonson', in: *Baconiana*, Autumn 1948.

16

. Yates, *The Rosicrucian*, vert. blz. 129-140.

17

. B. Jonson, *The Alchemist*, project Gutenberg 2010.

18. F. Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age*, London/New York 1979

hervorming van de gehele wereld. In de *Chymische Hochzeit* wordt vervolgens beschreven dat men daartoe een inwijdingsweg moet gaan. Jonson steekt de draak met de rozenkruisers. In zijn satire uit 1620 *News from the New World. Discovered in the Moon* schrijft hij over allerlei 'lunatics' die op de maan wonen. Waaronder de Rozenkruizers:

Heraut 1: de broeders van het Rozenkruis hebben hun college binnen een mijl van de maan: een kasteel in de lucht dat werkt op wielen met een gevleugelde lantaarn.
Heraut 2: ik heb het gezien in een geprinte afbeelding.¹⁹

De oproep van de rozenkruisers wordt dus in Engeland al gehoord in 1620. Zo gek is dat niet want een dochter van koning James I, Elisabeth (1596-1662) is in 1612 getrouwd met Frederik V van de Palts (1596-1632). Hun huwelijk gaat gepaard met grote festiviteiten in London onder directie van onder meer Inigo Jones. En *The Tempest* van Shakespeare wordt ter gelegenheid van het huwelijk voor het eerst opgevoerd. Elisabeth en Fredrik worden het (politieke) centrum van de rozenkruiser-activiteiten op het vasteland.²⁰ Frederik V wordt in 1619 ook koning van Bohemen. Maar reeds in de winter van 1619-1620 wordt zijn leger vernietigend verslagen door de Habsburgers. Frederik en Elisabeth vluchten naar Den Haag – Frederik is de kleinzoon van Willem van Oranje. Ze houden groots hof in Den Haag en zijn de geschiedenis ingegaan als de 'winterkoning en koningin'. In 1623 schrijft Shakespeare een koningsdrama met de veelzeggende titel *The Winter's Tale, king of Bohemia*. In dit koningsdrama verdrinken een aantal mannen die zeggen dat ze schipbreuk hebben geleden in Bohemen. De hoofdpersoon is koning Polixenes, koning van Bohemen. Bohemia zelf is een 'desert-country near the sea'. Dit moet haast wel verwijzen naar het drama van de winterkoning en koningin.²¹

Rozenkruisers en vrijmetselaars

In de *Fama* staat dat één van de rozenkruiserbroeders naar Engeland wordt uitgezonden. In 1652 vertaalt Thomas Vaughan (1621-1666) de *Fama Fraternitatis* in het Engels. Vaughan is onder meer secretaris van Sir Robert Moray (1608/9-1673), de eerste president van de Royal Society.²² Moray wordt op 20 mei 1641 geïnitieerd in de vrijmetselaar. De tekst luidt:

At Neucastell the 20 day off May, 1641. The quilk day ane serten number off Mester and others being lafule conveyned, doeth admit Mr the Right Honerabell Mr Robert Moray, General quarter Mr to the Armie of Scotlan, and the same bing aproven be the hell Mester off the Mesone of the Log off Edenroth, quherto they heaue set to ther handes or markes. A. Hamilton, R. Moray, Johnne Mylln. James Hamilton.²³

19. B. Johnson, *News from the New World. Discovered in the Moon*, London 1621.

20. Zie hiervoor F. Yates, *The Rosicrucian Enlightenment*, London 1972 (vert. Den Haag 2012)

21

. W. Shakespeare, *The Winter's Tale, king of Bohemia*

22. DGWE, II, lemma Vaughan.

23. www.themasonictrowel.com

Moray is exemplarisch voor het esoterische karakter van de vrijmetselarij in de zeventiende eeuw.²⁴ Dat geldt ook voor Elias Ashmole (1617-1692). In zijn dagboek schrijft hij dat hij op 16 oktober 1646 is geïnitieerd. Ook Ashmole behoort tot de stichters van de Royal Society én is diepgaand geïnteresseerd in de kabbala, alchemie en de rozenkruisers.²⁵ Ashmole maakt rond 1650 een handgeschreven vertaling van de *Fama Fraternitatis* en de *Confessio Fraternitatis*.²⁶ Het is opvallend dat de twee oudste vermeldingen van initiaties van vrijmetselaars meteen gekoppeld zijn aan de rozenkruisers en aan de oprichting van de Royal Society.

Het graf van Christian Rosenkreutz

In de Meestergraad wordt het graf van Hiram uiteindelijk gevonden door negen broeders die het licht van de Vlamme Ster zien. Hiram is door de drie moordenaars begraven in een lage heuvel met een acaciatak erop ter herkenning. Tot hun verbazing weet een der meesters Hiram weer tot leven te wekken. Dit thema, het zoeken van het graf van een oerwijze, vinden we ook terug in de *Fama Fraternitatis*. In de *Fama* gaan de broeders van het rozenkruis op zoek naar het graf van hun stichter Christian Rosenkreutz. Per toeval vinden ze het graf in een gewelf van zeven zijden en hoeken. In het midden van het gewelf staat een klein rond altaar afgedekt met een geelkoperen plaat waarop een aantal spreuken staan gegraveerd. Waaronder: 'Jezus is mij alles'. De broeders schuiven het altaar opzij en vinden het ongeschonden lichaam van hun stichter. In zijn hand heeft hij een boekje 'T' genaamd. Weliswaar wordt Christian Rosenkreutz niet letterlijk weer tot leven gebracht, maar de impuls van de rozenkruisers komt na 120 jaar weer tot leven. Het symbool 'T' (Tau) kennen we uit de Royal Arch als de 'drievoudige T zijnde koning Salomon, Hiram van Tyrus en Hiram Abiff'.²⁷ We kennen het 'T' ook uit de langere versie van de Tempellegende. Daar is het een van de voorvaderen van Hiram, Methusael die het T-boek en T-teken bedenkt waaraan de arbeiders aan de tempel elkaar kunnen herkennen. Hiram Abiff is in feite in de alchemistische rozenkruisertraditie dezelfde als Christian Rosenkreutz.²⁸ De wijsheid van Christian Rosenkreutz is trouwens niet nieuw. In de *Fama* staat:

Onze wijsheid is niets nieuws. Zij is dezelfde die Adam na zijn val ontvangen heeft en die ook Mozes en Salomo hebben toegepast.²⁹

24. Ch. McIntosh, *The Rosicrucians: The History, Mythology, and Rituals of an Esoteric Order*, Boston 1997, blz. 43.

25
. McIntosh, blz. 49.

26
. Yates, *The Rosicrucian*, vert. blz. 202.

27. Van Brabant, blz. 32.

28
. A. Faivre, *Accès de l'ésotérisme occidental*, Parijs 1996, dl. II, blz. 285.

29. In Yates, blz. 259.

Adam de eerste vrijmetselaar

Volgens de *Constitutie* begint de vrijmetselarij reeds bij Adam. Natuurlijk is dat een mythe. Maar mythes zeggen wel iets. Zeker in de eeuw van de Verlichting waar de rede heerst. Je zou haast zeggen: je moet maar durven in de eeuw van de Verlichting om een dergelijke mythe te ontwerpen. Veel vrijmetselaars hebben die moed tegenwoordig niet meer en verwerpen deze oorsprongsmythe. Dat lijkt niet helemaal eerlijk ten opzichte van de bedoelingen van de *founding fathers* van de vrijmetselarij. De *founding fathers* wilen er namelijk mee zeggen dat Adam in het bezit is van de oerwijsheid die hij van God heeft ontvangen. Hij geeft die oerwijsheid door aan zijn nazaten; volgens de *Constitutie* dus via Tubal-Kaïn, Hiram en zo verder. Anderson en Desaguliers staan daarmee midden in de actuele filosofie van hun tijd. Want de meeste vaders van de Verlichting werken vanuit het concept van de zogenaamde *prisca sapientia*.³⁰ Dat betekent ‘oerwijsheid’. De gedachte is dat er ooit lang geleden – bij Adam tot ongeveer aan de Babylonische spraakverwarring – één ongedeelde oerwijsheid was, één ongedeelde wetenschap (*prisca scientia*), één ongedeelde theologie (*prisca theologia*) en dus één ongedeelde oertaal. In *The Old Charge No.1* heet het ‘Ancient Science’ (zie hiervoor). Nog Isaac Newton werkt vanuit deze gedachte.³¹ De eerste editie van zijn *Principia* uit 1687 begint nota bene met *Cum veteres mechanicam* – dat in de Engelse (latere) edities wordt vertaald met ‘Since the Ancients’.³² Newton beschouwt zijn ontdekkingen vooral als herontdekkingen. In zijn theologische werken bestudeert hij uitgebreid de maten en verhoudingen van de tempel van Salomon omdat hij van mening is dat in de verhoudingen van de tempelbouw de ‘sacred geometry’ van Adam is terug te vinden – zie afbeelding van de reconstructie van de tempel door Newton. Volgens Newton is koning Salomon de ‘grootste filosoof ooit’. Dat schrijft hij als een annotatie in een boek dat hij in 1675 heeft gekregen van Ezekiel Foxcroft (1633-1674). Foxcroft vertaalt rond 1660 de *Chymische Hocheit* in het Engels. Het betreffende boek heeft de titel *Manna - a disquisition of the nature of alchemy*. Newtons interesse voor de tempel van Salomon verbaast niet – zijn directe assistent is immers Desaguliers. Dat Newton zelf een vrijmetselaar is, is nog nooit vastgesteld. Maar Newtons preoccupatie met de tempel van Salomon laat wel zien dat je daarvoor niet per se een vrijmetselaar hoeft te zijn. Newton kan het net zo goed uit literatuur van de rozenkruisers hebben gehaald. Rond 1700 is er een gemeenschappelijk discours waaruit vrijmetselaars, rozenkruisers en andere esoterici putten.

Prisca sapientia

Vrijwel alle (natuur)wetenschappers in zeventiende en begin achttiende eeuw werken vanuit het concept van de *prisca sapientia*. Zij denken *oude* wijsheid terug te vinden met hun ontdekkingen.³³ Die Adam bezat. Andere wijzen die worden genoemd zijn onder meer

30. Zie hiervoor G. Quispel (red.), *De hermetische gnosis in de loop der eeuwen*, Baarn 1992.

31

. T. Morrison, *Isaac Newton's Temple of Solomon and his Reconstruction of Sacred Architecture*, Basel 2011.

32

. I. Newton, *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, 1687.

33. Zie hiervoor onder meer F. Cohen, *De herschepping van de wereld*, Amsterdam 2008; F. A. Yates, *Giordano Bruno en de hermetische traditie*, Rotterdam 2010 (vert. uit engels 1964).

Henoch, Hermes Trismegistos, Hiram, Christain Rosenkreutz. Dat is de betekenis van het ‘verloren meesterwoord’ dat in de derde graad terug moet worden gevonden. Dát is wat Anderson en Desaguliers willen zeggen. Maar om dat te begrijpen moet je de tijdgeest begrijpen. De vaderen van de moderne natuurwetenschappen – verzameld in de Royal Society die in 1660 wordt opgericht – denken níét in de negentiende eeuwse idee van het vooruitgangsgeloof, maar ze werken vanuit het idee dat men vroeger veel meer wist.

De weg van de verlichting

De lichtsymboliek speelt in de vrijmetselarij een grote rol. De leerling gaat de weg van de verlichting. In het Latijn: *via lucis*. Dat is de titel van een boek van Amos Comenius (1592-1670). Comenius is vooreerst een rozenkruiser, die via de inwijdingsweg van de rozenkruisers tot verlichting komt.³⁴ *Via lucis* uit 1668 is gericht aan de Royal Society. In de begeleidende brief schrijft hij:

Weest ervan doordrongen, zeg ik, dat U met Uw gehele geleerdheid slechts over de eerste grondslagen van de Wijsheid Gods beschikt, en voor de vervolmaking van de menselijke wijsheid slechts de fundamenten legt. Als U het hierbij laat en niet voornemens bent daarop voort te bouwen, zult U even lachwekkend overkomen als de in het Evangelie genoemde persoon, die begon een toren te bouwen maar de voltooiing niet doorzette (Lc.14).³⁵

Volgens Comenius bestudeert de Royal Society alleen de fysieke wereld met behulp van uitsluitend de zintuigen. Daarboven is er de wetenschap van het inwendige van de mens, onze geest of het in onze geest afgedrukte beeld Gods. Dat is de metafysica en de middelen zijn de rede, het inwendig licht of geestesoog. Daarboven is dan weer de wereld van God zelf, de hyperfysica en is God zelf het middel die zich in genade doet kennen. Alle drie de wetenschapsgebieden zijn scholen van God. Een ‘echte’ wetenschapper bestudeert alle drie de wetenschapsgebieden, te beginnen bij de fysica, om vervolgens van de metafysica op te klimmen naar de hyperfysica. God heeft ons immers drie boeken gegeven: het boek van de natuur, het boek van de mens en de Schrift. Het gaat om een drievoudige verlichting naar lichaam, ziel en geest.

Aufklärung, Erleuchtung, Illuminatie

De *via lucis* van Comenius begint zich rond 1700 als het ware te differentiëren in drie soorten van verlichting. De eerste soort is die van de bekende *Aufklärung* – de eeuw van de verlichting die met behulp van de rede inzicht geeft in voordien ongekende natuurwetenschappelijke fenomenen zoals de zwaartekracht. De tweede soort is die van de *Erleuchtung* – dat is de rozenkruiserverlichting die door ziele-inwijding tot inzicht komt in de werking van de geest in natuurfenomenen. De *Illuminatie* ten slotte zou ik willen omschrijven

34. J. van Schaik, *In het hart is Hij te vinden. Een geschiedenis van de christelijke mystiek*, Zeist 2005, blz. 160-162.

35. Begeleidende brief bij de *via lucis* aan de Royal Society, in: Joh. A. Comenius, *Via Lucis* 24, Amsterdam 1992, p. 43.

als innerlijke verlichting met behulp van alchemistische en rozenkruiser symbolen, zoals in de hogere graden van de vrijmetselarij. En zoals in de Zauberflöte van Mozart is weergegeven.

Besluit

Rozenkruisers, alchemisten en vrijmetselaars gebruiken in de zeventiende eeuw dezelfde beeldtaal om – wat we tegenwoordig noemen – esoterische inhoud te communiceren. En ze putten uit dezelfde lichtbron. Ergens in de achttiende eeuw kiezen de vrijmetselaars voor de Aufklärung, zijnde het licht der rede. Dan komt de mythe van de bouwgiilden beter van pas dan de mythe van de *prisca sapientia* van Adam.